

- Соціальний захист. – 2003. – № 11. – С. 9–21.
6. Лібанова Е. Ціннісні орієнтації та соціальні реалії українського суспільства / Е. Лібанова // Економіка України. – 2008. – № 10. – 135 с.
 7. Лесько О.Й. Соціально-економічні аспекти зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями / О.Й. Лесько, І.Г. Мельник // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2002. – Вип. 138. – С. 96–101.
 8. Проблемні питання праці та соціальної політики / [за ред. М.М. Папієва, канд. екон. наук, проф. Т.М. Кір'ян]. – К., 2003.
 9. Сприяння особам з інвалідністю у пошуках зайнятості. Посібник для тренерів – працівників служб зайнятості. Цільова програма МОП з розвитку навиків працевлаштування. – К. : Міленіум, 2004. – 156 с.
 10. Управління соціальним і гуманітарним розвитком : навч. посіб. : у 2 ч. / [авт. кол.: В.А. Скуратівський, В.П. Трощинський, Е.М. Лібанова та ін. ; за заг. ред. В.А. Скуратівського, В.П. Трощинського]. – К. : НАДУ, 2009. – Ч. 1. – 456 с.
 11. Ярошенко О. Працевлаштування інвалідів: диференціація та проблеми правового регулювання / О. Ярошенко // Вісник Академії правових наук. – 2004. – № 3. – С. 97–105.

УДК 35.088.6

ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСУВАННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Дегтяр А.О.

доктор наук з державного управління, професор

Календжян Я.В.

провідний спеціаліст

Харківський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентіві України

Annotation

In the article state strategy of financing of higher education is considered in Ukraine, directions of perfection of state mechanism of the financial providing of development of higher education are offered.

Анотація

У статті розглянуто державну стратегію фінансування системи вищої освіти в Україні, запропоновано напрями вдосконалення державного механізму фінансового забезпечення розвитку вищої освіти.

Ключові слова

Освіта, вища освіта, освітні послуги, державний бюджет, фінансування освіти, державна стратегія, кадровий потенціал, деполітизація освіти, нормативи.

I. Вступ

При зростаючих потребах населення в освіті в сучасних умовах великою проблемою постає дефіцит саме фінансових ресурсів, незважаючи на те, що останніми роками держава значно збільшила видатки на освіту. Адже фінансові можливості і перспективи розвитку вищих навчальних закладів визначаються станом державного бюджету, який є основним джерелом фінансування системи вищої освіти. Так, світові видатки на вищу освіту дорівнюють 300 млрд дол. США, що становить 1% світового ВВП, і приблизно 1/3 цих витрат припадає на краї-

ни, що розвиваються, в яких домінують державні університети, а основна їх частина фінансується за рахунок державного бюджету. Саме така залежність організаційної структури державної освіти та зорієнтованість самих навчальних закладів лише на централізоване управління та пряме бюджетне фінансування, що було притаманно суспільному ладу та соціально-економічній політиці радянських часів, стали причиною кризового стану системи вищої освіти на початку 1990-х рр., в наслідках якого полягає одна із причин теперішнього складного фінансово-економічного стану цієї галузі.

Тому на сьогодні постає питання пошуку нових форм і методів фінансування системи вищої освіти. На початковому етапі становлення системи освіти України реформування законодавчої бази щодо вдосконалення умов її фінансування відіграло позитивну роль. Але пізніше в цьому напрямі почали виявлятися певні суперечності, які з часом перетворилися на гальмо для подальшого розвитку освіти.

Питаннями державного фінансування вищої освіти займалися такі вітчизняні учені, як В. Андрущенко [3], Т. Боголіб [4], Є. Бойко [5], В. Буковинський [6], І. Вакарчук [7], Н. Верхоглядова [8], І. Каленюк [9; 10], В. Кремень [11], В. Куценко [12] та ін.

Формування державних соціальних стандартів і нормативів вищої школи є однією

із нагальних проблем, розв'язання якої може справити позитивний вплив на процес її фінансування. На сьогодні головне завдання полягає в тому, щоб надати нового імпульсу розвитку освіти та науки як потужним важелям економічного і взагалі суспільного прогресу. У зв'язку із цим важливого значення набувають кардинальні кроки внутрішньої модернізації та структурної перебудови системи освіти.

Проте окремі питання потребують детальнішого опрацювання. Так, на сьогодні необхідно глибоко дослідити теоретичні засади ефективного розподілу фінансових ресурсів на освіту. В Україні недостатньо врахований зарубіжний досвід реформування системи фінансування освіти. Потребують удосконалення умови фінансування системи вищої освіти, механізм планування фінансування видатків на освіту. Залишаються не розробленими теоретико-методичні підходи до фінансового прогнозування освіти.

II. Постановка завдання

Мета статті – проаналізувати державну стратегію фінансування системи вищої освіти в Україні, запропонувати напрями вдосконалення державного механізму фінансового забезпечення розвитку системи вищої освіти.

III. Результати

Основні напрями державної політики у сфері вищої освіти визначені Конституцією, Законами України “Про освіту” та “Про вищу освіту”, актами Президента і Кабінету Міністрів України [1; 2].

Законом України “Про вищу освіту” врегульовано суспільні відносини у галузі навчання, виховання, професійної підготовки громадян України; встановлено правові, організаційні, фінансові та інші засади функціонування системи вищої освіти, створено умови для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих фахівцях.

Законом визначено, що громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних вищих навчальних закладах на конкурсній основі в межах стандартів вищої освіти, якщо певний освітньо-кваліфікаційний рівень громадянин здобуває вперше. Вони вільні у виборі форми здобуття вищої освіти, вищого навчального закладу, напряму підготовки і спеціальності.

Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, мають право на здобуття вищої освіти, але не за рахунок державного чи місцевих бюджетів, якщо інше не встановлено чинними міжнародними договорами.

Вектор сучасної політики і стратегії держави в розвитку національної системи освіти спрямований на її подальшу адаптацію до умов соціально орієнтованої економіки,

трансформацію та інтеграцію в європейське і світове співтовариство.

Високий рівень освіченості нації сприяє більшій сприйнятливості та дієвості економічних і соціальних реформ, формуванню правової й економічної культури при здійсненні соціальної й технологічної діяльності, створює умови для розвитку прогресивної індивідуальної особистості в суспільстві.

У нових соціально-економічних умовах професійна вища освіта підтверджує свій високий статус, оскільки саме вона буде сприяти переходу до інформаційного суспільства, а отже, і формуванню пріоритетів розвитку держави. Високоосвічена молодь – головний стратегічний резерв соціально-економічних реформ в Україні, без якого неможливий подальший розвиток суспільства.

Фінансування інституцій вищої освіти здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу України, Законів України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, законів про Державний бюджет України на поточний рік, постанов Кабінету Міністрів.

Додаткові кошти, у тому числі плата за навчання, надходять до бюджету вищого навчального закладу за надання освітніх послуг, перелік яких затверджено постановою Кабінету Міністрів України, а також науково-дослідної роботи науково-педагогічних працівників.

Фінансування вищих навчальних закладів державної форми власності забезпечується за рахунок коштів Державного бюджету.

Обсяг бюджетних призначень на підготовку фахівців з вищою освітою за напрямами і спеціальностями відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів та науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації визначається законом про Державний бюджет України. Національний вищий навчальний заклад за рішенням Кабінету Міністрів може виступати розпорядником Державного бюджету України відповідних бюджетних призначень.

Фінансування за рахунок видатків Державного бюджету України підготовки фахівців з вищою освітою за напрямами і спеціальностями відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів у вищих навчальних закладах державної форми власності здійснюється в обсягах, необхідних для забезпечення на кожні 10 тис. населення навчання не менше як 100 студентів у вищих навчальних закладах I і II рівнів акредитації та 180 студентів у вищих навчальних закладах III і IV рівнів акредитації.

Фінансування вищих навчальних закладів, що перебувають у власності Автономної Республіки Крим, та вищих навчальних закладів комунальної форми власності здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів.

Держава та регіони

Узагалі варто зазначити, що більше 60% видатків на освіту фінансується місцевими бюджетами Автономної Республіки Крим, областей, міст Київ та Севастополь. При цьому за рахунок Державного бюджету практично повністю фінансуються професійно-технічна освіта, навчальні заклади вищої освіти, післядипломна освіта, більшість програм матеріального забезпечення навчальних закладів і 100% досліджень та розробок у сфері освіти. За рахунок місцевих бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Київ та Севастополь фінансується більшість видатків дошкільної освіти, навчальних закладів загальної середньої освіти, загальноосвітніх навчальних закладів, позашкільної освіти та заходів із позашкільної роботи з дітьми.

Фінансування вищих навчальних закладів приватної форми власності забезпечується їх власниками.

Державна стратегія фінансового забезпечення розвитку системи вищої освіти і науки визначає, що для фінансування ВНЗ і наукових установ можуть залучатися додаткові джерела фінансування, не заборонені законодавством. Залучені кошти спрямовані на здійснення статутної діяльності вищого навчального закладу у порядку і на умовах, визначених законодавством та його статутом.

З метою збереження та оновлення кадрового потенціалу вищих навчальних закладів та наукових установ, підвищення їх соціального статусу держава гарантує педагогічним та науково-педагогічним працівникам вищих навчальних закладів встановлення доплат за здобуття наукового ступеня кандидата або доктора наук, присвоєння почесних звань.

Основна сума, що виділяється на заробітну плату викладачів, залежить від загальної кількості студентів.

Починаючи з 2001 р. суттєво збільшено видатки на освіту в Державному бюджеті України.

Державою здійснюється фінансова підтримка та соціальний захист студентів. Розроблено механізм надання пільг на проїзд студентській молоді. Для покриття витрат виділяються необхідні кошти. Ці пільги з 01.01.2005 р. розповсюджені на студентів приватних навчальних закладів.

Держава вдосконалила механізм кредитування здобуття вищої освіти та збільшила обсяги фінансування за державними кредитами. Запроваджено 50 стипендій для навчання талановитої молоді в провідних зарубіжних університетах.

З Державного бюджету виплачуються:

- стипендії Президента України;
- стипендії Верховної Ради України;
- стипендії Кабінету Міністрів України.

Позитивні тенденції щодо фінансового забезпечення розвитку галузі вищої освіти і науки України визначають державну стратегію.

Державна політика в галузі вищої освіти передбачає реальні кроки щодо розширення автономії університетів. Орієнтиром має бути досвід європейських університетів, в яких автономія і самоуправління вже давно стали усталеною традицією.

Держава визначає, що вища школа має стати доступною, адже значна частина наших громадян, обдарованих і здібних, відрізана від вищої освіти. Це не лише освітня проблема. Це проблема порушення конституційних прав громадян. Плата за навчання зростає щороку. Доступ дітей з небагатих родин до кредитів на навчання залишається дуже обмеженим.

Державна політика в галузі вищої освіти спрямована на те, щоб українські студенти мали необмежені можливості участі в наукових дослідженнях і розробках. Україні потрібна вища освіта, заснована на наукових дослідженнях. Необхідно знайти резерви для матеріальної підтримки аспірантів і докторантів, думати не тільки про те, як припинити відплив інтелекту за кордон, а й почати поступово повертати його додому.

Законами України було запроваджено різноманітність форм власності закладів вищої освіти, ліцензування їх діяльності, державну стандартизацію спеціальностей, самостійність планування діяльності й використання коштів. Введено також багатоступеневу систему освіти, наближену до тих, що функціонують у розвинутих країнах, унаслідок чого заклади вищої освіти було розподілено на групи, виходячи зі ступеня освіти, який вони забезпечують, і встановлено відповідні рівні акредитації.

Державною законодавчою політикою визначено основні джерела фінансування закладів вищої освіти державної форми власності – кошти загальнодержавного та місцевих бюджетів, кошти галузей економіки, державних підприємств і додаткові надходження. Додатковими джерелами фінансування є:

- кошти, одержані з інших джерел за надання освітніх послуг відповідно до основної діяльності;
- плата за додаткові освітні послуги;
- плата за наукові дослідження та інші роботи, виконані на замовлення;
- доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, оренди приміщень;
- дотації з місцевих бюджетів;
- кредити і позики банків, доходи від депозитних вкладів тимчасово вільних коштів;
- валютні надходження;
- добровільні внески фізичних та юридичних осіб;
- інші надходження.

Дослідження довело, що основними формами фінансування вищих навчальних закладів за основною діяльністю є державний контракт (замовлення) та угоди з підприємствами, громадянами й іншими особами.

У Законі України "Про вищу освіту" наголошується на необхідності встановлення нормативів фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення вищих навчальних закладів (штатна чисельність співробітників, співвідношення кількості студентів і викладачів, навчальне навантаження викладачів, розміри земельних ділянок, фінансування наукових досліджень, утримання навчальних аудиторій і лабораторій, бібліотек та фондів наукової і навчальної літератури, фінансування капітального будівництва, ремонту та утримання будівель і спортивно-оздоровчих споруд, придбання технічних засобів навчання), диференційованих залежно від статусу, рівня акредитації, типу вищого навчального закладу, напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців [2].

IV. Висновки

Результати дослідження свідчать про необхідність підвищення фінансової автономії та самостійності ВНЗ. Необхідно розробити такі заходи, щоб у Державному бюджеті фінансування освіти обраховувалося не від національного доходу (10%), як нині, а від ВВП. Це збільшить частку державного фінансування в кошторисі витрат ВНЗ. Вважаємо за доцільне розширити можливості місцевих рад щодо надання фінансової допомоги ВНЗ шляхом створення стипендіальних фондів для мотивування студентів, які здобувають спеціальності, що є пріоритетними для відповідного регіону. Органи місцевої влади могли б фінансувати їх підготовку в додатковому обсязі за кошти місцевого бюджету.

Крім того, з метою налагодження фінансового механізму інвестування освітньої діяльності необхідно активніше залучати до фінансування юридичних осіб – підприємства, організації, установи, підприємців. Реалізація цих пропозицій сприятиме підвищенню ефективності державного фінансування системи вищої освіти в Україні.

УДК 378.014(477)

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ Й АВТОНОМІЇ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Домбровська С.М.

кандидат історичних наук, доцент
Міжнародний слов'янський університет, м. Харків

Література

1. Закон України "Про освіту" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
2. Закон України "Про вищу освіту" від 17.01.2002 р. № 2984-III із змінами та доповненнями. – К. : Атіка, 2004. – 42 с.
3. Андрущенко В. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2004. – № 1. – С. 5–9.
4. Боголіб Т. Принципи управління вузом : монографія / Т. Боголіб. – К. : Знання, КОО, 2004. – 204 с.
5. Бойко Є.М. Сучасний стан та напрями реформування системи вищої освіти / Є.М. Бойко // Фінанси України. – 2006. – № 11. – С. 46–51.
6. Буковинський В. Фінансове забезпечення діяльності закладів вищої освіти / В. Буковинський // Фінанси України. – 2004. – № 3. – С. 57–66.
7. Вакарчук І. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи: Доповідь Міністра освіти і науки на підсумковій колегії Міністерства освіти і науки 21 березня 2008 р. / І. Вакарчук // Освіта і управління. – 2008. – Т. 11. – С. 6–20.
8. Верхоглядова Н.І. Управління конкурентоспроможністю вищої освіти в процесі формування людського капіталу : автореф. дис. ... д-ра екон. наук / Н.І. Верхоглядова. – Д., 2005. – 32 с.
9. Каленюк І.С. Економіка освіти / І.С. Каленюк. – К. : Освіта, 2003. – 236 с.
10. Каленюк І. Диверсифікація джерел фінансування освіти / І. Каленюк // Фінанси України. – 2007. – № 11. – С. 120–124.
11. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В.Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.
12. Фахова освіта в Україні та її трансформація в умовах переходу до ринкових відносин / [В.І. Куценко, О.А. Кириченко, В.В. Неженцев, В.П. Погребняк, А.Д. Ятченко]. – Х. : Акта, 1996. – 160 с.